

H O L N D F S T V L

KONINKLIJK THEATER CARRÉ 16 JUNI 1996

Ensemble Parade
Schönberg Ensemble

Schönberg Ensemble
m.m.v. **het Nederlands**
Kamerkoor

16 juni 1996, 20.15 uur
Koninklijk Theater Carré

Coproductie Donemus, Stichting
Gaudeamus, De IJsbreker, Het
Concertgebouw NV, NPS-Radio,
Asko Ensemble, Schönberg Ensemble,
Nederlands Blazers Ensemble,
Nieuw Ensemble, Holland Festival.

De Ensemble Parade is mede
mogelijk gemaakt door

bumastemra

De NPS zendt dit concert uit op
Radio 4, 24 juni, 20.00-24.00 uur.

Muzikale leiding
Reinbert de Leeuw

Koordinator
Huub Kerstens

Pierre Boulez (1925)
e.e. cummings ist der Dichter
(1970/1986)

Benedict Mason (1954)
*The Eighth Music (1996) **
(eerste uitvoering)

pauze

György Kurtág (1926)
Grabstein für Stephan (1989)

Mauricio Kagel (1931)
*Orchestrion-Straat für Kammer-
ensemble (1996) **
(eerste uitvoering)

* Gecomponeerd in opdracht van
de producenten van de Ensemble
Parade.

||| **OOK IN HET FESTIVAL** |||

Boulez-retrospectief, 21 t/m 26 juni
Beurs van Berlage, Concertgebouw

Weet u wie ook in de zaal zit?

de Volkskrant

Nieuwsgierige krant voor nieuwsgierige mensen

Bel gratis 06-0561 voor een proefabonnement

Pierre Boulez: e.e. cummings ist der Dichter

Al in de jaren vijftig leerde Boulez dankzij John Cage de poëzie van de Amerikaanse dichter e.e. cummings kennen. Dat het zo lang geduurd heeft alvorens hij een van diens teksten voor een compositie gebruikte, valt volgens Boulez toe te schrijven aan zijn aanvankelijk gebrekkige kennis van de Engelse taal. In 1970 legde de componist evenwel de laatste hand aan de eerste versie van een werk voor zestien vocalisten en ensemble met de tamelijk prozaïsch overkomende naam *e.e. cummings ist der Dichter*. Het ontstaan van deze naam is op het triviale af: Boulez werd naar een titel gevraagd met het oog op de uitvoeringen van het stuk in Ulm en Stuttgart. 'Alles wat ik u thans kan zeggen, is dat cummings de dichter is', was Boulez' in gebroken Duits geformuleerde antwoord.

Dat laatste werd door een functionaris van de concertorganisatie echter als de letterlijke titel opgevat en aldus kreeg Boulez' opus voor koor en instrumentaal ensemble bovenstaande benaming. In 1986 werd de partituur herzien en vooral de bezetting van het koor uitgebreid tot maximaal 48 stemmen.

Net zoals in alle vocale werken van Boulez draait het ook in *e.e. cummings ist der Dichter* niet om een illustratie van de tekst, maar veeleer om een transformatie daarvan in muziek. En wel zodanig dat de woorden waaruit het dichtwerk is samengesteld veelal niet verstaanbaar zijn, zodat er een situatie ontstaat waarin de tekst zowel aan- als afwezig is. Dit laatste is niet nieuw in Boulez' muziek. Al in *Le marteau sans maître* treffen we delen aan waarin de tekst volledig door het instrumentarium is geabsorbeerd, terwijl de hoekdelen van Boulez' *magnum opus* uit de jaren vijftig en zestig, zijn *Pli selon pli*, Mallarmé's *Don de poème* en *Tombeau (de Verlaine)* tot vertrekpunt hebben, zonder dat die gedichten zelf een noemenswaardige concrete rol in het werk spelen. Zocht Mallarmé het in ingewikkelde grammaticale en syntaxische verbanden, in de poëzie van cummings en speciaal in het door Boulez gebruikte gedicht staat bij uitstek het vocabulaire zelf centraal.

Het gedicht luidt als volgt:

Birds here, inventing air using twilight's vastness; look now, become soul and whose voices are

Vogels hier, lucht uitvindend, gebruikende de weidsheid van de schemering; kijk nu, word ziel en hun stemmen zijn

Opmerkelijk in *e.e. cummings ist der Dichter* is dat de volgorde van deze woorden dikwijls aan veranderingen onderhevig is. Dit op een manier die niet hoeft te beantwoorden aan grammaticale samenhangen. En dat is nog niet alles, want niet alleen worden de afzonderlijke woorden van

cummings' tekst aan muzikale manipulaties onderworpen, ook de centrale medeklinkers krijgen naarmate het stuk vordert een steeds crucialere betekenis. Dat blijkt zonneklaar als we het gedicht lezen in de eerste typografische notatie (zie afbeelding), iets wat Boulez heeft aangespoord om woorden en letters een lading te geven die ver boven de letterlijke (semantische) betekenis uitstijgt en deze als het ware maakt tot in wezen puur muzikaal materiaal. Met andere woorden, de tekst van de dichter wordt door de klank getransformeerd tot de ziel van de compositie, tot een geheel, kortom, dat Verlaine's uitspraak 'La musique avant toute chose' in herinnering brengt.

e.e. cummings ist der Dichter bestaat uit vier in elkaar overgaande gedeeltes, die samen om en nabij de dertien minuten duren. De eerste geleiding wekt door haar puntige en oplichtende attaque even associaties met Boulez' *Eclat*, zij het dat de context waarbinnen die aanloop wordt gepresenteerd veel ronder van sonoriteit is. Opmerkelijk is de overwegend akkoordachtige opzet van deze eerste fase. In het tweede gedeelte treden passages op waarbij de inzetten, al naar gelang de akoestische ruimte waarin het stuk ten gehore wordt gebracht, enigszins approximatief zijn, getuige indicaties als 'assez irrégulier', 'très irrégulier' enzovoorts. We horen hier een muziek die lichtjaren ver verwijderd is van het Weense reeksdenken wortelende serialisme, hoewel in deel drie – waarin dramatisch werkende cesuren een opvallend element vormen – de sporen daarvan op de achtergrond wel zichtbaar zijn. Daarin wordt de harmonische structuur namelijk in doorslaggevende mate bepaald door twaalf akkoorden, die via omkeringen, transposities en wat dies meer zij ten nauwste op elkaar betrokken zijn. Maar Boulez staat zozeer boven de materie dat de luisteraar niets van wat ook maar bij benadering in de richting van een keurslijf zweemt, ervaart. Integendeel, het watermerk van het klinkend resultaat van dit bijzondere stuk is een onafgebroken manifeste betovering, die in de laatste geleiding culmineert in een lyrische vervoering van de subtielste soort. Tegen de achtergrond van de grotendeels in flageolet-tonen opererende strijkers en unisono's van de zangstemmen tekenen zich de ranke en zich in hoge regionen afspelende arabesken van de fluit en de hobo af, omspeeld door drie harpen. Zij staan voor een voorbeeldig geslaagde abstractie van de 'twilight's birds', die in de schemering in vrije vlucht hun bestemming zoeken. Ziehier de apotheose van e.e. cummings ist der Dichter, een episode die tot de meest feërieke, exquise en in de zuiverste zin des woords schone muziek voor koor en instrumenten mag worden gerekend die de twintigste eeuw heeft voortgebracht.

Maarten Brandt

CUMMINGS IST DER DICHTER

birdst here, inven
ting air
U
ising

tw
iligh
t's
v
va
vast
vast
ness, Be!look
now
(come
soul;
&and
Who
sje
voi

e
es
t
are
ar
a

Benedict Mason

Benedict Mason studeerde aan het Kings College in Cambridge en aan het Royal College of Art waar hij het diploma filmmaker behaalde. Met zijn vanaf 1987 gepubliceerde composities won hij meerdere prijzen. Een groot deel van zijn oeuvre bestaat uit werken voor grotere ensembles; tot nu toe kreeg hij elf opdrachten van groepen als Asko Ensemble, Avanti!, Ensemble InterContemporain, Ensemble Modern en London Sinfonietta. Tot deze composities behoren *The Hinterstoisser Traverse* (1987); *Animals and the Origins of Dance* (1991); *I* (1992) en *Colour and Information* (1993). Twee strijkkwartetten (uit 1987 en 1993) worden regelmatig gespeeld door het Arditti String Quartet. Het Eerste strijkkwartet (in een interpretatie van de Arditti's) verscheen onlangs op een cd-portret, waarop London Sinfonietta het *Double Concerto* en Ensemble Modern de *Self-Referential Songs and Realistic Virelais* spelen. In 1994 kende *Playing Away*, een grote opera over Duitsland, opera, popmuziek en voetbal een succesvolle première in Duitsland. Een reeks recente stukken reflecteert Masons groeiende interesse voor waarneming en de ruimtelijke, akoestische en theatrale aspecten van de muziekuitvoering. Hiertoe behoren het voor het Asko Ensemble geschreven *the fifth music - Résumé with CPE Bach*, en *Eighth Music for a European Concert Hall*. Onlangs kreeg Benedict Mason de Britten Award, de meest prestigieuze prijs in zijn soort in Engeland.

Mauricio Kagel: Orchestrion-Straat

Mauricio Kagel

Terwijl ik aan dit werk bezig was, stuitte ik, als door een onzichtbare hand geleid, op de bundel *13 verdachte geschiedenissen* van Hans Henny Jahnn. Hij is voor zover ik weet de enige auteur die zowel schrijver was als orgelbouwer, en waarschijnlijk kon hij juist hierdoor zo'n levendige beschrijving geven van de kennismaking van een jongen met een orchestrion op een kermis in Oslo. Veel van wat in deze tekst zeer beeldend zichtbaar – en voor een componist beslist ook duidelijk hoorbaar – wordt gemaakt, kwam sterk overeen met mijn eigen ervaringen: die raadselachtige geperforeerde kartonnen stroken, die aan dunne plakjes gatenkaas doen denken; de orgelklanken die onscheidbaar vermengd worden met de aandrijvingsgeluiden van de motor en blaasballen; dat wonderlijke vermogen van de orgelpijpen om nu eens een piccolo na te bootsen, dan weer een bas-tuba of een gestopte saxofoon. En, vooral niet te vergeten, het contrast tussen enerzijds het onnabootsbaar antieke uiterlijk en anderzijds de elegante functionaliteit van het inwendige mechaniek.

Toen Jan van Vlijmen mij in 1992 vroeg een stuk te componeren voor de Ensemble Parade, verbaasde het me dan ook allermist dat mijn provisie aan ideeën spontaan openging en er voor mijn geestesoog een

ideaal instrument verscheen, dat was samengesteld uit tal van mij bekende orkestrions. Geen wonder ook dat ik zo'n werk juist voor een première in Holland zou schrijven, een land immers dat, gemeten naar de dichtheid en kwaliteit van zijn muziekleven en de aanstekelijke liefde van zijn luisteraars voor de muziek veel andere landen ter wereld naar de kroon steekt. Een eerbetoon dus? Ja.

Het was ook in Nederland dat ik voor het eerst sinds mijn vertrek uit Zuid-Amerika weer muziekautomaten en draaiorgels hoorde. Veel van deze indrukken beklifden en wachtten geduldig op een klinkende vertaling. De straat waarop mijn orkestrion speelt, is voor deze gelegenheid echter het concertpodium zelf. Dit wordt verduidelijkt door een bijzondere opstelling van het ensemble: de uitvoerenden zitten achter elkaar in een diagonaal, die van rechts vooraan tot links achteraan het podium loopt.

De bezetting van het werk is met haar symmetrische rangschikking geënt op een typisch kenmerk van de inspiratiebron: de instrumentenfamilies worden, enkele uitzonderingen daargelaten, uitsluitend paarsgewijs ingezet. Dit is duidelijk van invloed op de klank-esthetiek van het door mij gecreëerde orkestrion; het conventionele muzikale idioom wordt daarentegen in het geheel niet of slechts zijdelings verwerkt.

En toch zou ik willen dat draaimolens en -orgels als serieus te nemen vertolkers van serieuze muziek in de open lucht optraden. Schrille, oorbetoverende, krakende, ratelende muziekmachines als akoestische leveranciers van een onvermoede dimensie van de amusementsmuziek - en navenant vette opbrengsten voor de exploitanten. In afwachting van dit nieuwe repertoire draag ik mijn werk op aan de muzikanten buiten op straat.

M.K.

György Kurtág: *Grabstein für Stephan*

Grabstein für Stephan is een van de opmerkelijkste composities van György Kurtág (1926). Haar structuur is van een verbazingwekkende eenvoud: één enkel deel, één langdurige ademtocht die wordt geregeld door het gebaar van toenadering en verwijdering. Het is een werk dat zich zonder dubbelzinnigheid manifesteert als treurmuziek. Zoals de titel aangeeft: men staat voor een uit één stuk gehouwen muzikale tombe. Het tempo is homogeen en blijft *larghissimo*; enkele korte momenten uitgezonderd verlaat de dynamiek nauwelijks het *pppp*, wat nog eens wordt benadrukt door de aanduiding *lontano*. Het is uit aangehouden klanken die in elkaar overvloeien dat er zoiets als een melodie ontstaat. Kleine temposchommelingen brengen een beetje beweging in de statische akkoorden. Het raamwerk van het stuk wordt gevormd door *arpeggio's* van de sologitaar, van een eenvoud die neigt naar het primitieve. De ongewone instrumentatie en de verspreide opstelling van de musici in de ruimte dragen bij tot de sfeer van verhevenheid die *Grabstein* kenmerkt:

György Kurtág

de fimbres van de piano, het harmonium, de harp en de celesta mengen zich met die van de vibrafoon en de klokken; Kurtág gebruikt alleen snaarinstrumenten met sombere kleuren (het is dezelfde zware en mistige sonoriteit die karakteristiek is voor zijn korte kamermuziekcompositie *The Answered-Unanswered Question*). In de akkoordversieringen die her en der hoorbaar worden zou men de orkestrale klaagzangen van Bartók kunnen herkennen - vooral die uit het Concert voor orkest en het Divertimento. Hoe het ook zij, blijft over het geheim van deze muziek: haar manier om een klank te creëren die bijna die van een groot orkest is, met zo weinig instrumentale middelen.

Biografieën

Reinbert de Leeuw werd geboren in Amsterdam en studeerde piano en muziektheorie aan het Amsterdamse Conservatorium, gevolgd door zijn compositiestudie bij Kees van Baaren aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag. Zijn compositie-onderricht mondde uit in werken voor kamermuziekensembles en orkesten en co-auteurschappen van de opera's *Reconstructie* en *Axel*. Sinds de oprichting in 1974 is Reinbert de Leeuw vaste dirigent van het Schönberg Ensemble. In 1992 was hij gast-artistiek directeur van het Aldeburgh Festival in Engeland en sinds 1994 is hij, als opvolger van Oliver Knussen, artistiek directeur van het Tanglewood Festival in de Verenigde Staten.

Het in 1974 opgerichte **Schönberg Ensemble** bestaat uit een kern van 16 musici (acht blazers, vijf strijkers, slagwerk, pianist en harmoniumspeler), waarvan Reinbert de Leeuw sinds de oprichting vaste dirigent is. Afhankelijk van de uit te voeren composities wordt de kern uitgebreid tot grotere, steeds enkelvoudige bezettingen. De programmering richt zich op

de kamermuziek van de twintigste eeuw, waarbij ook verbindingen met de negentiende eeuw gelegd kunnen worden. De basis van het repertoire van het Schönberg Ensemble wordt gevormd door de complete kamermuziek van de drie belangrijkste componisten van de Tweede Weense School: Arnold Schönberg, Alban Berg en Anton Webern.

Het **Nederlands Kamerkoor** bestaat uit 24 zangers en zangeressen, die allen volwaardige solisten zijn en ook met veel plezier in ensembleverband zingen. Het koor richt zich op de eerste plaats op het a cappella repertoire, van de vroege Middeleeuwen tot aan de huidige dag; het werkt in de vertolking ervan samen met dirigenten van naam, zoals bijvoorbeeld Reinbert de Leeuw, Eric Ericson, Huub Kerstens, René Jacobs, John Alldis en Paul Van Nevel. Het Nederlands Kamerkoor werkt daarnaast ook regelmatig samen met diverse ensembles, zoals het Koninklijk Concertgebouworkest, het Schönberg Ensemble en het Orkest van de Achttiende Eeuw. Artistiek leider en chefdirigent is Uwe Gronostay.

COLOFON

Holland Festival
Kleine-Gartmanplantsoen 21
NL-1017 RP Amsterdam
telefoon 31 (0)20.627 65 66
telefax 31 (0)20 620 34 59
e-mail: hollfest@xs4all.nl
internet:
<http://park.org/Netherlands/events>

Basisontwerp: Studio Anthon Beeke
Opmaak: Berendina Bakker
Eindredactie: Peter Janssen
Drukwerk: Stadsdrukkerij Amsterdam

Hoofdbegunstiger

VSB FONDS

Stichting VSB Fonds steunt initiatieven in de Nederlandse samenleving met een sociale, culturele of educatieve strekking, evenals projecten op het gebied van natuurbehoud. Aldus geeft het Fonds opnieuw inhoud aan de oorspronkelijke maatschappelijke idealen van VSB Bank.

Sponsors

Achmea
AT&T Foundation
AT&T/Unisource
Audi/Pon's Automobielhandel B.V.
Buma/Stemra
Coopers & lybrand
Deloitte & Touche Management Consultants bv
Dommelsche Bierbrouwerij B.V.
Koninklijke Ahold nv
Mediamax Group B.V. Amsterdam
NOG Verzekeringen
Stadsdrukkerij Amsterdam
De Lotto/Stichting de Nationale Sporttotalisator
Vrij Nederland
de Volkskrant B.V.
Wereldhave n.v.

Subsidiënten

Ministerie van OCenW
Ministerie van Economische Zaken
Ministerie van Buitenlandse Zaken (afdeling Internationale Culturele Samenwerking)
Gemeente Amsterdam
NCDO Nationale Commissie voor Internationale Samenwerking en Duurzame Ontwikkeling

Fondsen

Fonds voor de Scheppende Toonkunst

Holland Festival Vriendenkring

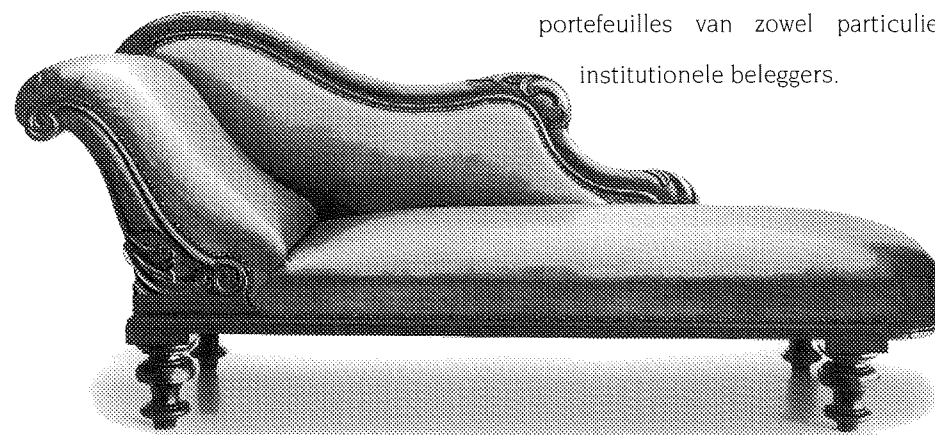
Alcatel Nederland BV.
Amsterdam RAI
Delta Lloyd Verzekeringsgroep NV
EOE-Optiebeurs
Hillen & Roosen B.V.
Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam-Haarlem
Koninklijke Ahold nv
Koninklijke Nederlandse Toeristenbond ANWB
Koninklijke PTT Nederland NV
De Nederlandse Bank N.V.
Nederlandse Credietverzekering Maatschappij
NOG Verzekeringen
Rabobank
SENS Stichting Exploitatie
Nederlandse Staatsloterij
VNU B.V.
Stichting VSB Fonds

de Volkskrant

De zichtbaarheid van het Holland Festival is vergroot door de Stadsdrukkerij Amsterdam

Ik heb een probleem. Ik heb een miljoen.

Als u zich wel eens afvraagt in hoeverre u later nog ruim kunt leven van het miljoen reserve dat u nu hebt, is het logisch dat u daar even met een specialist over wilt praten.

Dat u uw miljoen aan een fundamentele analyse wilt onderwerpen. Tot het geen probleem meer is, maar een zekerheid waar ook op de lange termijn prima mee te leven valt. Optimaal rendement vraagt om

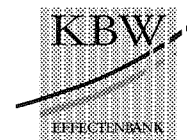
een **fortis** onderneming

intensief beheer van uw portefeuille.

Zelf beheren is echter ofwel risicovol ofwel te safe. Bovendien kost het zeer veel tijd. Terwijl een bank voor dagelijkse zaken de persoonlijke aandacht niet kan geven die u verdient.

KBW Effectenbank is specialist. En beheert als zodanig beleggingsfondsen en portefeuilles van zowel particuliere als institutionele beleggers.

Al ruim 10 jaar met succes, met hoog rendement en vooral zonder veel risico. U bent uitgenodigd voor een sessie bij ons op de Effectenbank voor een persoonlijke fundamentele analyse. Bel voor een afspraak: 020-6261811.

KBW Vermogensmaatwerk.
U de maat, wij het werk.

KBW Effectenbank N.V., De Ruijterkade 113, 1011 AB Amsterdam, tel: 020 - 6261811.